

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

**доктора економічних наук, професора Яценко Ольги Миколаївни
на дисертацію Татар Марини Сергіївни
«Соціально-економічна взаємодія держави та підприємництва для
забезпечення розвитку продовольчого потенціалу»,
яку представлено до захисту у спеціалізованій вченій раді Д 26.889.01
ВНЗ «Національна академія управління» на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та
управління національним господарством**

Актуальність теми дисертаційної роботи

Сучасні глобальні виклики, пов'язані з нестабільністю економічної ситуації, воєнними конфліктами, соціальною нерівністю, зміною клімату та порушенням логістичних ланцюгів постачання, загострили проблему забезпечення продовольчої безпеки як на національному, так і на міжнародному рівнях. У цих умовах розвиток продовольчого потенціалу країни стає не лише економічним, а й стратегічним пріоритетом. Особливого значення набуває ефективна взаємодія держави та підприємницького сектору, оскільки забезпечує стабільне функціонування аграрної сфери, розвиток інновацій, формування конкурентоспроможної продукції та розширення експортного потенціалу держави.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю формування дієвих механізмів партнерства між державними структурами та бізнесом. З одного боку, держава повинна створювати сприятливе нормативно-правове та інституційне середовище, стимулювати інвестиції, реалізовувати програми державної підтримки агропромислового комплексу для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу України, сприяти відновленню та розвитку інфраструктури та впровадженню сучасних технологій у сільське господарство. З іншого – підприємництво відіграє ключову роль у практичній реалізації виробничого потенціалу, гнучко реагуючи на потреби ринку, впроваджуючи інноваційні підходи та забезпечуючи продовольчу стабільність. У контексті євроінтеграційних та глобалізаційних процесів зростає потреба в підвищенні ефективності продовольчої політики, що базується на принципах сталого розвитку, екологічної безпеки та економічної доцільності.

Зважаючи на вищевикладене та безумовну стратегічну роль аграрного сектору в структурі національної економіки України, дослідження соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва з метою забезпечення розвитку продовольчого потенціалу є надзвичайно актуальним. Воно дозволить виявити існуючі проблеми, визначити перспективні напрями співпраці, а також сформулювати практичні рекомендації для підвищення ефективності спільної діяльності у сфері продовольчої політики.

Достовірність і обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації

У дисертаційній роботі Татар М.С. чітко визначено мету та завдання дослідження, обґрунтовано підходи щодо напрямів їх досягнення. Дисертація має логічно побудовану структуру, містить узагальнення теоретичних підходів, а також конкретні пропозиції і рекомендації з удосконалення теоретичних, методологічних та прикладних аспектів соціально-економічної взаємодії держави та агропідприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів.

Результати наукового дослідження, висновки і практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, є теоретично обґрунтованими й достовірними, що підтверджується репрезентативністю використаної інформаційної бази, широким спектром методів наукового дослідження, які використовувалися в дисертації, оприлюдненням найвагоміших результатів дисертації в наукових публікаціях й обговоренням і схваленням на міжнародних та всеукраїнських конференціях.

Інформаційна база дослідження включає нормативно-правові акти, статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, статистичні дані служб статистики зарубіжних країн, бази даних міжнародних організацій, офіційні звіти міжнародних організацій, аналітичні оцінки рейтингових агентств, монографічні дослідження, наукові публікації, матеріали наукових конференцій, дані з електронних ресурсів мережі Інтернет.

Дисертаційна робота характеризується комплексним та системним підходом до вирішення актуальних питань, у процесі реалізації якого Татар М.С. вміло використовує широкий спектр загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, прийомів та інструментів сучасних наукових досліджень, серед яких методи індукції, дедукції, аналізу, синтезу, методи наукового абстрагування, класифікації, теоретичного узагальнення та порівняння, методи системно-структурного аналізу, методи інтегрального таксономічного оцінювання, динамічні моделі часових рядів, методи багатовимірного статистичного аналізу, метод кореляційного аналізу, методи економетричного моделювання, модель часткового зміщення рівноваги, динамічні моделі прогнозування, методи експертного аналізу, методи сценарного моделювання та логічного узагальнення тощо.

Татар Мариною Сергіївною опрацьовано достатню кількість інформаційних джерел, нормативно-правових документів, наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених. Результати дослідження оформлені в значній кількості таблиць, рисунків, що сприяє наочності сприйняття матеріалу.

Наукова новизна, теоретична і практична значущість дисертації

У цілому можна погодитися з розгорнутим формулюванням та обґрунтуванням пунктів новизни дисертаційної роботи, сутність яких зводиться до формування і розвитку концептуальних основ соціально-економічної

взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу. Серед найбільш важливих наукових положень, висновків і рекомендацій, які відзначаються науковою новизною і практичною цінністю, за оцінкою офіційного опонента, доцільно виокремити наступні:

- запропонований авторкою концепт соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу під час глобальних викликів, який включає чотири взаємопов'язані блоки дослідження – теоретико-експлейнарний, парадигмально-методологічний, прикладний та управлінський базиси соціально-економічної взаємодії, реалізація яких дозволить комплексно дослідити теоретичні, методологічні та прикладні аспекти соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва в умовах глобальних викликів та підвищити рівень розвитку продовольчого потенціалу;

- запропонований авторкою п'ятирівневий підхід до соціально-економічної взаємодії під час забезпечення розвитку продовольчого потенціалу, суб'єктами якого виступають держава, агропромислові підприємства, наукові установи, домогосподарства та навколишнє середовище, як окремий елемент, з яким взаємодіють зазначені суб'єкти при реалізації своїх функцій та компетентностей, що забезпечує комплексний підхід до розвитку продовольчого потенціалу, поєднуючи економічні, соціальні, наукові та екологічні аспекти й дозволить створити стійку та ефективну продовольчу систему завдяки інтеграції державно-приватних зусиль, стимулюванню співпраці між науковими установами та агропромисловими підприємствами, балансуванню виробничої діяльності з екологічними вимогами;

- запропонований авторкою підхід до розгляду соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва в межах окремих бізнес-процесів на підприємствах, що дозволить державі розробляти цільові програми підтримки, які відповідають потребам конкретних етапів виробництва, переробки, зберігання та реалізації продукції, адаптувати державні регуляторні механізми до конкретних бізнес-процесів агропромислових підприємств;

- запропоноване авторкою застосування гіперактивної моделі державно-приватної взаємодії, яка реалізується завдяки активній підприємницькій ініціативі та державній підтримці такої поведінки суб'єктів господарювання;

- запропонована авторкою диференціація заходів державного регулювання залежно від рівня нерівності доходів населення, рівня економічного розвитку країни та рівня викидів вуглекислого газу на основі структурної моделі формування та вибору сценаріїв державної політики щодо одночасного забезпечення розвитку продовольчого потенціалу та покращення якості навколишнього природного середовища, а також матриця заходів щодо зниження рівня викидів відповідно до ситуаційного куба формування та вибору сценаріїв державної політики, що допоможе пом'якшити наслідки такого глобального виклику як зміна клімату й тим самим вплинути на стійкий розвиток сільського господарства й забезпечення продовольчої безпеки;

- удосконалена авторкою класифікація глобальних викликів, що впливають на складові продовольчого потенціалу держави, серед яких виділено

забруднення навколишнього природного середовища й, як наслідок, зміна клімату й неможливість адаптації до неї, втрата біологічного різноманіття, міждержавні збройні конфлікти та геополітичні протистояння, а також поляризація суспільства та нерівномірність доходів населення, що дозволило сформувати ланцюг взаємопов'язаності наслідків глобальних викликів для продовольчого потенціалу та інших соціально-економічних процесів;

– удосконалена авторкою система принципів соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу, які частково модифіковано в умовах глобальних викликів;

– запропоновані авторкою теоретичні засади інституційного забезпечення розвитку продовольчого потенціалу України, що включає систему загальних та спеціальних інститутів, які удосконалено шляхом запропонування створення таких інститутів як інститут методів і інструментів стратегічного планування та продовольчого резерву, інститут міжнародної продовольчої взаємодії та інститут протидії глобальним викликам, що погрожують розвитку продовольчого потенціалу;

– удосконалена авторкою система показників оцінювання рівня розвитку продовольчого потенціалу з використанням множини загальнодоступних індикаторів, що, на відміну від існуючих, максимально повно охоплюють весь спектр агропродовольчих систем, що дозволить виявити проблемні локальні складові розвитку продовольчого потенціалу й дасть змогу своєчасно вжити заходів щодо підвищення їх рівня;

– запропонований авторкою алгоритм трансформації механізмів взаємодії держави та підприємництва відповідно до перебігу глобальних викликів на прикладі зміни клімату, що передбачає незначну, значну та кардинальну трансформацію в залежності від сили впливу клімату на агропромисловий комплекс, що дозволить зменшити негативні наслідки та скористатися сприятливими можливостями зміни клімату, що допоможе уникнути катастрофічних наслідків у глобальному масштабі шляхом реалізації матриці вибору сценаріїв державної політики щодо одночасного забезпечення розвитку продовольчого потенціалу та покращення якості навколишнього природного середовища;

– запропонована авторкою система державної підтримки агропідприємництва для підвищення рівня розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів, що включає пряму, непряму та умовно-пряму державну підтримку й базується на чітких механізмах, інструментах і державних заходах для її надання;

– запропонований авторкою підхід до аналізу впливу геополітичних ризиків та енергетичної невизначеності на ціни на продукти харчування, а також процедура виявлення зв'язку між рівнем нерівності доходів та рівнем розвитку продовольчого потенціалу (прямий вплив) та між рівнем нерівності доходів та рівнем викидів вуглекислого газу (опосередкований вплив) на основі кластеризації країн за рівнем нерівності доходів населення й реалізації моделей панельних даних з виявленням ефектів для кожного кластеру, що дозволить виявити, як нерівність доходів впливає на поведінку споживачів та структуру

виробництва в однорідних групах країн, що дасть змогу ідентифікувати, яким чином більш нерівномірний розподіл доходів стимулює високі рівні викидів й, як наслідок, створити науково обґрунтовані рекомендації для органів державної влади для зменшення нерівності доходів з метою підвищення рівня розвитку продовольчого потенціалу та зменшення екологічного впливу, налагодити зв'язки між державними політиками у сфері соціального захисту, продовольчої безпеки та екологічної сталості, забезпечуючи узгодженість їх впровадження;

– удосконалена авторкою система показників, які оцінюють ефективність соціально-економічної взаємодії між державою та підприємництвом у забезпеченні розвитку продовольчого потенціалу, що, на відміну від існуючих, включає не лише економічні й соціальні показники, а також екологічні, інноваційні, технологічні показники, інституційні й ризик-орієнтовані показники.

– запропоновані авторкою варіанти державної макрополітики та корпоративної мікрополітики під час забезпечення локальних складових розвитку продовольчого потенціалу для покращення стану кожної складової розвитку продовольчого потенціалу на основі ідентифікації конкретних заходів державного втручання для мінімізації негативного впливу глобальних викликів на складові продовольчої безпеки й визначення можливих шляхів взаємодії держави та агропромислових підприємств й результатів такої взаємодії, що дозволить підвищити ефективність державного управління розвитком продовольчого потенціалу, яке призведе до інновацій.

Таким чином, змістове наповнення та аналітичне розкриття компонентів наукової новизни дослідження мають важливе значення як для поглиблення фундаментальних засад економічної науки, так і для розвитку суміжних наукових напрямів, об'єднаних спільною дослідницькою увагою до проблематики соціально-економічного регулювання та продовольчої безпеки.

Дисертаційна робота має вагомим практичне значення, яке полягає в розробці конкретних рекомендацій з метою підвищення ефективності соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу держави. Результати дослідження рекомендаційного характеру знайшли практичне застосування в діяльності:

– *ТОВ «Паріум груп»*, яким використано підхід до аналізу впливу геополітичних ризиків та енергетичної невизначеності на ціни та впроваджено концепцію соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва з метою розвитку продовольчого потенціалу, у тому числі завдяки поліпшенню інфраструктури продовольчого забезпечення на основі реалізації будівельних проєктів (довідка №784 від 17.09.2024 р.);

– *ФОП Мазника Дмитра Олексійовича*, яким впроваджено запропоновану інфраструктурну підтримку агропромислового комплексу з метою розвитку продовольчого потенціалу України (довідка №341 від 08.10.2024 р.);

– *ТОВ «АГРОФІРМА ОРІЛЬСЬКА»*, на якому використано запропоновані варіанти стратегій корпоративної мікрополітики для підвищення рівня розвитку продовольчого потенціалу та впроваджено селективну стратегію

взаємоузгодженості дій держави та підприємництва (довідка №135 від 20.12.2024 р.);

– МГО «Міжнародна академія інформатики», якою використано методичні підходи щодо сприяння взаємодії органів державної влади та підприємств в цифровому середовищі для досягнення синергетичного ефекту шляхом впровадження запропонованих механізмів співпраці між органами влади та підприємницькими структурами при забезпеченні розвитку продовольчого потенціалу (довідка №2624-12/24 від 26.12.2024 р.);

– ВНЗ «Національна академія управління», в якому наукові висновки та пропозиції використовуються в освітньому процесі на денній та заочній формах здобуття освіти під час викладання дисциплін «Економічна безпека національної економіки», «Оцінка бізнесу», «Стратегічний менеджмент» (акт впровадження від 28.01.2025 р.);

– ФГ «СЛЮЗІВСЬКЕ», на якому використано розроблені механізми стимулювання розвитку аграрного підприємництва шляхом ефективної взаємодії з державою, впроваджено аналітичні моделі оцінювання ефективності державної підтримки продовольчого сектору (довідка від 19.03.2025 р.);

– СГ ТОВ «ЛАДА», яким використано пропозиції щодо розгляду соціально-економічної взаємодії в межах окремих бізнес-процесів, а також впроваджено запропоновану гіперактивну модель державно-приватної взаємодії та систему показників, які оцінюють ефективність соціально-економічної взаємодії між державою та підприємництвом у забезпеченні розвитку продовольчого потенціалу (довідка №33 від 20.03.2025 р.);

– ФГ «АГРОМАРКЕТ», на якому впроваджено заходи щодо оптимізації механізмів співпраці держави та бізнесу для підвищення рівня продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів (довідка №41-17/25 від 24.03.2025 р.).

Узагальнюючи вищезазначене, слід відзначити, що положення і рекомендації, сформульовані в дисертації, мають наукову новизну та вагоме значення як для теоретичного розвитку економічної науки, так і для удосконалення практики управління агропродовольчим сектором у контексті зміцнення продовольчої безпеки держави.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях

Найвагоміші результати дисертаційної роботи опубліковано в 52 наукових працях, з яких 7 статей у наукових виданнях, що індексуються у Web of Science Core Collection та/або Scopus, усі у виданнях, віднесених до третього або четвертого кuartилів (Q3 або Q4) відповідно до класифікації SCImago Journal; 16 статей у наукових фахових виданнях України; 2 статті у закордонних виданнях; 6 розділів у колективних монографіях, а також 21 публікація апробаційного характеру у збірниках матеріалів і тез доповідей міжнародних та всеукраїнських наукових й науково-практичних конференцій, семінарів і круглих столів. Авторський внесок в опубліковані наукові праці становить 20,65 друк. арк. Сформульовані в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації, відображені в авторефераті, який за змістом

ідентичний дисертаційній роботі. Кількість, обсяг і якість друкованих праць надають авторові право публічного захисту дисертації.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, розкривається ступінь її наукової розробленості, визначено мету і завдання дисертаційного дослідження, його об'єкт і предмет, охарактеризовано наукову новизну роботи й практичне значення одержаних результатів, представлено рівень їх апробації.

У першому розділі дисертаційної роботи *«Теоретичні засади соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва для забезпечення продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів»* авторкою систематизовано глобальні виклики та їх вплив на розвиток продовольчого потенціалу і формування взаємозв'язків держави та підприємництва (с. 51, с. 58). Запропоновано класифікацію глобальних викликів, яка представлена наступними групами: геополітичні, соціальні, економічні, біологічні, демографічні, природно-кліматичні, технологічні, інформаційні, культурні (с. 56). Здійснено групування глобальних викликів на такі, що можуть мати катастрофічні, критичні та допустимі наслідки (с. 53-54). Охарактеризовано понятійний апарат категорій «глобальний виклик», «глобальна загроза», «глобальна небезпека», «глобальна проблема», «глобальний ризик», «глобальна криза», «глобальна катастрофа» (с. 44-45). Наведено відмінності між традиційною дестабілізацією і дестабілізацією бізнесу через глобальні виклики (с. 46-47). Схематично представлено ланцюг взаємопов'язаності наслідків глобальних викликів для продовольчого потенціалу та інших соціально-економічних процесів (с. 61).

Охарактеризовано дефініції, види та принципи взаємодії держави та підприємництва в умовах глобальних викликів (с. 66-86). Розроблено концепт соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва з метою забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів, який включає чотири взаємопов'язані блоки – теоретико-експлейнарний, змістовний (парадигмально-методологічний), прикладний та управлінський базиси взаємодії (с. 89), кожен з яких більш детально охарактеризовано на с. 91-117.

У другому розділі *«Методологія взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу держави в умовах глобальних викликів»* проаналізовано інституційне забезпечення розвитку продовольчого потенціалу та продовольчої безпеки України, що включає систему загальних та спеціальних інститутів (с. 128-134). Розглянуто методичний базис діагностики продовольчого потенціалу і продовольчої безпеки, охарактеризовано взаємопов'язаність та відмінність понять продовольчого потенціалу та продовольчої безпеки (с. 135-142). Відзначено існуючі українські та зарубіжні наукові школи та їх основних представників, праці яких присвячені всебічному дослідженню розвитку продовольчого потенціалу держав та забезпеченню продовольчої безпеки (с. 142-146).

Проаналізовано існуючі методики розрахунку рівня продовольчої

безпеки, запропоновані міжнародними організаціями, державними органами влади та окремими дослідниками (с. 147-157). Визначено чинники та критерії забезпеченості продовольчої безпеки в умовах глобальних викликів (с. 158-160). Визначено суб'єктів соціально-економічної взаємодії агропромислових підприємств, основні питання, які їх цікавлять, та інструменти взаємодії (с. 165-168). Охарактеризовано основні форми взаємодії різних суб'єктів під час забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів (с. 169-172).

Заслуговує на увагу запропонований авторкою п'ятирівневий підхід до соціально-економічної взаємодії під час забезпечення розвитку продовольчого потенціалу (с. 174-175), суб'єктами якого виступають держава, агропромислові підприємства, наукові установи, домогосподарства та навколишнє середовище, як окремий елемент, з яким взаємодіють зазначені суб'єкти при реалізації своїх функцій та компетентностей. Визначено конфігурації взаємодії агропідприємства з зовнішнім і навколишнім середовищами. У межах кожного виду взаємодії визначено цілі, методи, принципи, інструменти взаємодії, суб'єкти, що взаємодіють, забезпечуючі підсистеми, а також бізнес-процеси, задіяні під час такої взаємодії (с. 176-193). Авторкою запропоновано й обгрунтовано доцільність розглядати соціально-економічну взаємодію держави та підприємництва в межах окремих бізнес-процесів на агропромислових підприємствах (с. 194-207).

Крім того, у даному розділі авторкою запропоновано гіперактивну модель взаємодії, в якій акцент робиться на ініціативності підприємництва, що передбачає активний вплив на економічну політику держави для створення максимально сприятливих умов діяльності (с. 210-211). Визначено ключові орієнтири взаємодії між державою та підприємництвом для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу (с. 212).

У третьому розділі *«Державне регулювання забезпечення розвитку продовольчого потенціалу України в умовах глобальних викликів»* авторкою детально проаналізовано динаміку розвитку сільського господарства та еластичність його зв'язків з рівнем розвитку продовольчого потенціалу держави (с. 216-248), що дало авторці можливість сформулювати основні тенденції та проблеми розвитку АПК. Проаналізовано Глобальний індекс продовольчої безпеки та визначено місце України (с. 254-259).

Запропонована авторська система індикаторів продовольчої безпеки (с. 366-367). Оцінено локальні складові продовольчої безпеки, серед яких індикатори розвитку продовольчого потенціалу держави, індикатор дистрибуції, індикатор фізіологічної повноцінності, структури та якості харчування та визначено комплексний показник рівня продовольчої безпеки (с. 268-270), а також визначено силу впливу розвитку продовольчого потенціалу на рівень продовольчої безпеки (с. 271). Реалізовано кластерний аналіз країн відповідно до рівня продовольчої безпеки (с. 272-273).

Розглянуто державне регулювання розвитку продовольчого потенціалу програми державної підтримки агропромислового комплексу для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу (с. 277-291). Авторкою удосконалено

систему державної підтримки агропідприємництва для підвищення рівня розвитку продовольчого потенціалу України в умовах глобальних викликів (с. 292). Також визначено стратегії державного регулювання у сфері розвитку продовольчого потенціалу в країнах світу (с. 293-296).

У четвертому розділі *«Дослідження впливу глобальних викликів на розвиток продовольчого потенціалу та трансформацію взаємодії держави та агропідприємництва»* здійснено моніторинг впливу глобальної зміни клімату на індикатори розвитку продовольчого потенціалу держави (с. 302-318), охарактеризовано зв'язок земля-вода-енергія в контексті сільськогосподарських викидів парникових газів та їх впливу на продовольчий потенціал і продовольчу безпеку (с. 329-331). Запропоновано алгоритм трансформації механізмів взаємодії держави та підприємництва відповідно до перебігу глобальних викликів на прикладі зміни клімату, що передбачає незначну, значну та кардинальну трансформацію (с. 344) відповідно до яких запропоновано сценаріїв взаємодії держави та підприємництва відповідно до перебігу глобальних викликів (с. 345-347).

Науково обґрунтованим та доцільним є кількісне оцінювання прямого та опосередкованого впливу нерівності доходів та економічного розвитку держави на продовольчий потенціал і продовольчу безпеку, реалізоване авторкою на с. 352-395. Вкрай актуальним та практично спрямованим є також проведений авторкою аналіз взаємозв'язку індикаторів розвитку продовольчого потенціалу держави з геополітичними ризиками та енергетичною невизначеністю (с. 396-431). Даний розділ містить значний обсяг зібраної авторкою інформаційної та статистичної баз даних, на яких ґрунтується дослідження, що демонструє його наукову новизну та підвищує практичну цінність.

П'ятий розділ роботи *«Стратегієми соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва в умовах глобальних викликів»* містить положення рекомендаційного характеру, спрямовані підвищення ефективності соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів. Особливої уваги заслуговує визначений взаємозв'язок індикаторів ефективності державного управління та продовольчої безпеки (с. 439-442), завдяки цьому автору вдалося ідентифікувати найбільш вагомі індикатори ефективності державного управління, які чинять вплив на продовольчу безпеку (с. 443) та запропонувати заходи щодо їх поліпшення (с. 444-445). Безумовною заслугою авторки є запропонована система показників оцінювання ефективності соціально-економічної взаємодії між державою та підприємництвом у контексті забезпечення продовольчої безпеки (с. 446-452).

Запропоновано напрями взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу, які підкріплені відповідними етапами реалізації процедури взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу і протидії глобальним викликам (с. 463-465), що надає дослідженню більшої конкретики та практичної спрямованості. Також наведено шляхи трансформації механізму взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого

потенціалу в умовах глобальних викликів (с. 467). Визначено перспективи соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва в контексті забезпечення розвитку продовольчого потенціалу (с. 470) та очікувані результати продовольчої безпеки від ефективної взаємодії держави та підприємництва, спрямовані на поліпшення розвитку продовольчого потенціалу (с. 475), що дозволяє визначити цільові стратегічні орієнтири органів державної влади під час реалізації агропромислової політики. Також запропоновано варіанти державної макрополітики та корпоративної мікрополітики для забезпечення складових продовольчої безпеки (с. 479).

Необхідними з практичної точки зору є запропоновані авторкою стратегії покращення стану локальних складових продовольчої безпеки на основі визначення заходів державного втручання та взаємодії держави та агропромислових підприємств в умовах глобальних викликів (с. 480-487) та авторський механізм реалізації стратегій взаємодії для забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобальних викликів (с. 488), який також доповнено конкретними заходами, які необхідні для реалізації стратегій взаємодії держави та підприємництва для забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобальних викликів (с. 489-498).

Завершується дисертація загальними *висновками*, які впливають зі змісту роботи, є логічними і стисло відображають основні результати дисертаційного дослідження.

Виходячи з аналізу основної частини дисертації, можемо стверджувати, що мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження була досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною роботою.

Відсутність порушення академічної доброчесності

За результатами аналізу представлених матеріалів не встановлено фактів порушень академічної доброчесності. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації є достатнім. Опубліковані праці у фахових виданнях та у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних, пройшли відповідне рецензування в тому числі щодо відсутності академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації.

Дискусійні положення та зауваження

Визнаючи важливе наукове та практичне значення одержаних наукових результатів проведеного дослідження, на наш погляд, необхідно зупинитись на окремих недоліках та дискусійних моментах, які потребують додаткової аргументації, зокрема:

1. Хоча авторкою окреслено інституційне забезпечення розвитку продовольчого потенціалу України та державна політика формування інфраструктури агропромислового комплексу, бракує аналіз ефективності функціонування наявних інститутів. Це ускладнює формулювання практичних рекомендацій щодо їх трансформації або адаптації до сучасних викликів. Варто б було більш детально охарактеризувати чинні в Україні інституції та

відзначити сильні та слабкі сторони їх діяльності.

2. Гіперактивна модель взаємодії потребує подальшої обґрунтованості. Загалом, ідея посилення ініціативності підприємництва у впливі на державну політику є цікавою, проте викликає питання щодо її реалістичності в умовах політико-економічної структури України. Потребує деталізації, за яких умов така модель може бути впроваджена і як це співвідноситься з принципами державного управління й недопущення лобіювання інтересів окремих суб'єктів господарювання. Також доцільно більш чітко ідентифікувати відмінності між проактивною та гіперактивною моделями взаємодії (с. 210-211).

3. У пункті 3.3 дисертаційної роботи (с. 277-298), присвяченому державним програмам підтримки АПК, акцент робиться переважно на позитивних наслідках реалізації даних програм. Бракує критичного аналізу їх ефективності, зокрема в частині реальних результатів, досягнутих у контексті розвитку продовольчого потенціалу. Не зменшуючи позитивних рис державної підтримки розвитку сільського господарства, було б доцільно визначити проблемні аспекти, з якими стикаються як державні органи влади, так і підприємництво під час практичної реалізації зазначених програм.

4. Огляд державного регулювання та заходи забезпечення розвитку продовольчого потенціалу та продовольчої безпеки в країнах світу в зарубіжних країнах є цінним, однак варто було б подати критичний аналіз можливості адаптації іноземного досвіду з урахуванням специфіки аграрного сектору України.

5. Позитивно оцінюючи доробок дисертантки в частині використання методичного інструментарію для розрахунку рівня продовольчого потенціалу та продовольчої безпеки (с. 266-268), враховуючи системність та комплексність зазначених понять, в роботі не зазначено, чи перевірялась корельованість індикаторів продовольчої безпеки, які використовувались під час реалізації процедури оцінювання.

Проте, зазначені зауваження мають здебільшого дискусійний характер у контексті проведення автором подальших досліджень з цієї проблематики. Вони не знижують високого наукового ступеня дисертаційної роботи та не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дослідження.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Татар Марини Сергіївни на тему «Соціально-економічна взаємодія держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу» є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему, що містить нові науково-обґрунтовані теоретичні результати та практичні рекомендації, мета яких полягає в системному обґрунтуванні теоретико-методологічних і практичних засад соціально-економічної взаємодії держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу в умовах глобальних викликів. Якісні характеристики роботи вказують на її повну відповідність паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

За фаховим спрямуванням, теоретичною та практичною значимістю, елементами наукової новизни, а також за змістом та оформленням, дисертаційна робота «Соціально-економічна взаємодія держави та підприємництва для забезпечення розвитку продовольчого потенціалу» відповідає вимогам МОН України та «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197, а її авторка, Татар Марина Сергіївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор
професор кафедри міжнародної торгівлі
і маркетингу
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана

О. М. Яценко

Підпис *Яценко О. М.*

ЗАСВІДЧУЮ
Заступник начальника відділу кадрів
Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Яценко О. М.

« *17* » _____ 20__ р.